

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE PROGRAM OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF PARENTS WHO RAISE EARLY CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

У статті досліджено ефективність програми психологічного супроводу батьків, які виховують дітей раннього віку з особливими освітніми потребами. На початку формувального експерименту нами було визначено якісний і кількісний склад вибірки досліджуваних, що представляють різні психотипічні типи неконструктивних особистісних настанов. Відповідно до цього вибірку респондентів було побудовано так: чотири типи родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Доведено, що отримані дані щодо успішності реалізованої нами програми психологічної підтримки, в експериментальній групі на етапі контрольного дослідження частота прояву позитивних змін модальності всіх окреслених показників простежувалася достовірно вищою, ніж у контрольній групі.

Визначено, що порівняно із традиційною програмою психологічної підтримки впровадження психологічного тренінгу сприяло успішній корекції батьківсько-дитячих взаємин.

Узагальнено отримані результати за першим та другим етапами дослідження в контрольній та експериментальній групах у батьків, для яких характерний низький рівень інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції, простежуються позитивні зміни за всіма показниками, які окреслюють структуру їхнього психотипу. Визначено, що отримані на другому етапі дослідження результати за рівнем їхнього вираження є достовірно вищими, ніж на першому етапі діагностики.

Отже, у науковому дослідженні доведено, що порівняно із традиційною програмою психологічної підтримки реалізація психологічного тренінгу забезпечила в батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення батьківсько-дитячих взаємин.

Ключові слова: психологічний тренінг, інтровертовано-педантична особистісна диспозиція, домінантно-агресивна особистісна диспозиція, психостенічна особистісна диспозиція, потуральна виховна диспозиція.

стісна диспозиція, потуральна виховна диспозиція.

The article examines the effectiveness of the program of psychological support for parents raising young children with special educational needs. At the beginning of the formative experiment, we determined the qualitative and quantitative composition of the sample of subjects, representing different psychotypal types of non-constructive personal attitudes. Accordingly, the sample of respondents was constructed as follows: four types of families raising children with special educational needs:

It is proved that the obtained data on the success of our psychological support program in the experimental group at the stage of control study, the frequency of positive changes in the modality of all outlined indicators was significantly higher than in the control group.

It is determined that in comparison with the traditional program of psychological support, the introduction of psychological training has contributed to the successful correction of parent-child relationships.

The results obtained in the first and second stages of the study in the control and experimental groups of parents, which are characterized by a low level of introverted-pedantic personal disposition, show positive changes in all indicators that outline the structure of their psychotypic type. It is determined that in the process of the second stage of the study the results obtained by the level of their expression are significantly higher than in the first stage of diagnosis.

Thus, the research shows that compared to the traditional program of psychological support, the implementation of psychological training has provided parents raising children with special educational needs, improving parent-child relationships.

Key words: psychological training, Introverted-pedantic personal disposition, Dominant-aggressive personal disposition, Psychostenic personal disposition, Natural educational disposition.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.5>

Реброва О.О.

аспірант

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України

Для дослідження ефективності програми психологічної підтримки батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, спрямованої на надання психологічної допомоги батькам, на подолання неконструктивних настанов у процесі батьківсько-дитячих взаємин, було проведено формувальний експеримент.

На основі отриманих на констатувальному етапі результатів дослідження необхідно зауважити, що здійснена емпірична типологізація родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, яка може стати основою процесу сприяння їхньому ефективному психологічному функціонуванню в рамках успіш-

ної технології психологічної підтримки. Під час дослідження було визначено, що змістово-процесуальні та результативні параметри психологічної підтримки батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, визначатимуться переважанням у них різного психотипічного комплексу.

У результаті проведеного аналізу результатів, отриманих під час дослідження на констатувальному етапі, необхідно зазначити, що врахування типологічних особливостей особистісної структури батьків, визначених аналізом емпіричних типів, сприятиме успішній реалізації всіх заходів психологічної підтримки

батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Мета статті – проаналізувати ефективність програми психологічного супроводу батьків, які виховують дітей раннього віку з особливими освітніми потребами.

У результаті поведеного аналізу наукових праць відомих учених, а саме: І. Білої, А. Варги, В. Гарбузової, І. Корнієнка, необхідно зазначити, що вони переконливо доводять, що формування особистості дитини прямо залежить від стилю виховання в родині, батьківського ставлення до неї, основних методів сімейного спілкування та взаємодії. Крім того, учені Т. Богданова, Т. Зімовіна, І. Мамайчук вивчали у своїх дослідженнях специфіку родин, які виховують проблемних дітей, і акцентують увагу на тому, що фізична й емоційна перевантаженість батьків призводить до збільшення рівня їхньої тривожності та навіть посилення патохарактерологічних рис, вони не завжди використовують адекватні виховні стратегії, можуть негативно сприймати індивідуальні особливості дитини, нереалістично здійснювати оцінку перспективи її подальшого розвитку.

Основним методом психологічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, є психологічний супровід. У цьому напрямі працювали науковці І. Баєва, М. Бітянова, О. Зайцева, Е. Зеєр, О. Козирева, В. Мухіна, Л. Слободенюк, які розробляли технології під час психологічного супроводу. Аналіз наукових досліджень учених показує їхню зосередженість на традиції психологічної допомоги родинам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, передусім на самій дитині, а батьки залишаються лише ресурсом для її розвитку.

Отже, на основі наявних наукових доробок у сучасній психологічній науці, що є теоретичним підґрунтям для подальшого вивчення психологічного супроводу батьків, необхідно узагальнити не досить розроблені її основні аспекти. У наукових працях учених не розглянуто специфіку особистісного та сімейного функціонування на рівні шлюбної (чоловік і дружина) та батьківської (батько й мати) підсистем, не досить наукових доробків у практиці психологічної допомоги членам сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

На початку формувального експерименту нами було визначено якісний і кількісний склад вибірки досліджуваних, що представляють різні психотипічні типи неконструктивних особистісних настанов. Відповідно до цього вибірку респондентів було побудовано так: чотири типи родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами: низький рівень прояву інтровертовано-педантичної

особистісної диспозиції – у 94 досліджуваних; високий рівень прояву домінантно-агресивної особистісної диспозиції – у 148 респондентів; у 69 осіб високі значення прояву психостенічної особистісної диспозиції; 38 осіб із високими показниками потуральної виховної диспозиції.

Для батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами і в яких виражений низький рівень інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції, вираженими стали такі показники, як: «астенічний тип», «шизоїдний тип» і «епілептоїдний тип». Виражена в батьків домінантно-агресивна особистісна диспозиція у процесі дослідження буде вивчена на основі таких показників, як: «маскулінність/фемінність», «реактивна агресивність» та «спонтанна агресивність». А дослідження вираженої в батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, психостенічної особистісної диспозиції здійснюється на основі таких п'яти типів: «сенситивний», «лабільний», «циклоїдний», «гіпотимічний», «психостеноїдний». Високий прояв потуральної виховної диспозиції в батьків, які мають дітей із проблемами розвитку, на емпіричному етапі дослідження представлено такими показниками: «збільшення батьківських почуттів», «потурання», «мінімальність санкцій».

Отже, вивчено всі вищеокреслені показники у батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, що на контрольному етапі дослідження визначає результативність усієї системи психологічної підтримки батьків, які мають дітей із вадами розвитку.

З метою оцінювання впровадженої програми психологічного тренінгу для батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, був здійснений аналіз змін у рівні прояву емпіричних показників опитуваних із різним психотипом, було визначено, що простежуються відмінності в отриманих результатах експериментальної і контрольної груп у процесі здійснення двох діагностичних зрізів. Порівняно отримані дані у респондентів двох груп під час констатувального експерименту і формувального (реалізований психологічний тренінг для батьків, які мають дітей із проблемами розвитку).

Аналіз отриманих значень у процесі проведення першого та другого діагностичних зрізів у контрольній і експериментальній вибірці щодо визначення відмінностей між високим рівнем прояву психотипічних якостей у респондентів із низьким рівнем вираження інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції дав змогу зробити висновок, що підтвердилась їхня достовірність.

Необхідно зауважити, що після реалізації розробленої нами програми психологічного

тренінгу для батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, спостерігалися позитивні зміни за всіма показниками, що характеризують структуру їхнього психотипу. Під час проведення другого етапу дослідження були отримані вищі значення, ніж на попередньому зрізі.

Тобто простежуються зміни з високим рівнем статистичної значущості (p), про що свідчать отримані результати: шизоїдний тип характеризується $p < 0,001$, астеничний тип – $p < 0,001$, епілептоїдний тип – $p < 0,01$. На основі цих даних необхідно провести детальний аналіз і обґрунтування визначених закономірностей.

Отже, на основі отриманих значень за всіма показниками опитуваних із вираженням низьким рівнем інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції можна зробити висновок, що впроваджена програма психологічного тренінгу відіграла важливу роль успішної зміни змістово-структурних компонентів їхнього психотипу в напрямі розвитку якостей здорового консервативного педантизму на основі особистісної інтровертованої спрямованості.

Крім того, отримані значення дають підстави стверджувати, що в контрольній групі респондентів, у яких виражений низький рівень інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції після проведення другого етапу дослідження, відбулися деякі зміни, але показники так і не досягнули порога статистичної значущості.

Порівняння отриманих під час дослідження середніх даних прояву показників в опитуваних за результатами проведення двох етапів дослідження свідчить про тенденцію до їхнього збільшення, отже, необхідно втілити програму психологічного тренінгу в наявну традиційну програму психологічної підтримки.

Якщо провести паралель між ефективністю формувальних заходів у рамках наявної традиційної програми психологічної підтримки, а також в умовах реалізації програми психологічного тренінгу опитуваних із низьким рівнем інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції, можна дійти висновку про їхню високу результативність, що підтверджують отримані значення в експериментальній групі.

Наступним кроком був аналіз отриманих результатів у контрольній і експериментальній групах щодо виражених відмінностей між рівнем прояву психотипічних якостей у батьків, для яких характерний високий рівень домінантно-агресивної особистісної диспозиції, що сприяло виявленню основних закономірностей.

Аналіз результатів дослідження в експериментальній групі з вираженням високим рівнем домінантно-агресивної особистісної диспозиції після реалізації програми психологічного тренінгу доводить позитивні зміни

за всіма показниками, що характеризують структуру їхнього психотипу. Результати другого етапу дослідження за рівнем вираження мають нижчі значення, ніж на етапі проведення першого зрізу.

Отже, достовірний характер змін із високим рівнем статистичної значущості визначено в таких показниках, як: реактивна агресивність – $p < 0,001$, спонтанна агресивність – $p < 0,001$, маскуліність/фемінність – $p < 0,05$. На основі отриманих даних необхідно здійснити детальний аналіз зазначених закономірностей.

На першому етапі дослідження була виражена реактивна та спонтанна агресивність, але після проведення другого етапу діагностики їхні показники зменшились, агресивність до соціального оточення була змінена в напрямі прагнення до нормального домінування. Крім того, необхідно зазначити, що даний психотип став більш стабільним за параметром «маскуліність/фемінність», тому що головні атрибути вираженого «чоловічого» поведінкового патерна опитуваних ліквідували ознаки гіпертрофованості.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що в контрольній групі батьків, у яких виражений високий рівень домінантно-агресивної особистісної диспозиції, у процесі проведення другого етапу дослідження простежуються зміни в рівні вираження показників, що окреслюють структуру їхнього психотипу.

За результатами порівняльного аналізу отриманих середніх значень прояву показників визначається достовірність їхніх змін щодо реактивної ($p < 0,05$) та спонтанної агресивності ($p < 0,05$). У результаті проведеного аналізу параметра «маскуліність/фемінність» після повторного дослідження було визначено, що зміна рівня його вираження не показала статистично значущого характеру.

На основі проведеного аналізу отриманих результатів було визначено, що впровадження програми психологічного тренінгу для батьків, яким властивий високий рівень домінантно-агресивної особистісної диспозиції, показало її результативність для експериментальної групи.

Порівняння даних, отриманих у контрольній і експериментальній групах, стосовно виражених відмінностей між рівнем психотипічних якостей у респондентів, яким властивий високий рівень психостенічної особистісної диспозиції, довело їхню достовірну закономірність.

Можна зробити висновок, що в батьків із вираженням високим рівнем психостенічної особистісної диспозиції, які входили в експериментальну групу, після проходження розробленої нами програми психологічного тренінгу спостерігаються позитивні зміни в усіх параметрах, які окреслюють структуру їхнього

психотипу. Після проходження другого етапу дослідження сопстерігалися нижчі показники за рівнем вираження, ніж на першому етапі діагностики.

Якщо інтерпретувати показники контрольної й експериментальної груп, для яких характерний високий рівень психостенічної особистісної диспозиції, зазначимо, що простежуються належні зміни з високим рівнем статистичної значущості, про що свідчать такі дані: циклоїдний тип – $p < 0,001$, лабільний тип – $p < 0,001$, психастеноїдний тип – $p < 0,001$, сенситивний тип – $p < 0,01$, гіпотимічний тип – $p < 0,01$. На основі цього детально обґрунтуємо отримані дані.

Доведено, що переважає тривожність із проявом невпевненості у власних можливостях, страху є змістовими компонентами структури особистісного функціонування респондентів даного типу, у результаті впровадження програми психологічного тренінгу їх трансформовано в симптомокомплекс конструктивних особистісних настанов, які пов'язані з можливістю належного самоконтролю, автономності, упевненості у процесі ухвалення рішень. Ця особливість динамічної трансформації відображена щодо таких якостей «незрілої» людини, як замкнутість, схильність до самоприниження, нерішучість у складних життєвих ситуаціях, високий рівень конфліктності на основі отриманих образ. Отже, можна зробити висновок, що сформований симптомокомплекс психологічних новоутворень у процесі психологічної підтримки батьків даного типу сприяв розвитку конструктивних патернів функціонування особистості.

Проведений аналіз оцінювання результативності впроваджені програми психологічного тренінгу в батьків, яким властивий високий рівень психостенічної особистісної диспозиції, дає підставу говорити про успішність даного тренінгу в експериментальній групі.

Порівняння значень, отриманих на першому та другому етапах дослідження в обох групах, щодо відмінностей між рівнем вираження психотипічних якостей у батьків із характерним проявом високого рівня потуральної виховної диспозиції підтвердило їхню достовірність.

В експериментальній групі з вираженим високим рівнем потуральної виховної диспозиції після проходження психологічного тренінгу спостерігаються значні зміни за всіма окресленими показниками, які характеризують структуру психотипу. Після проходження другого етапу дослідження отримані значення за рівнем вираження стали нижчими, ніж за після першого етапу діагностики.

Отже, за представленими результатами контрольної й експериментальної груп, для яких характерний високий рівень потуральної

виховної диспозиції, можна зробити висновок про достовірний характер змін із високим рівнем статистичної значущості, які відображені в таких параметрах: потурання – $p < 0,001$, розширення сфери батьківських почуттів – $p < 0,01$, мінімальність санкцій / заборон – $p < 0,01$. На основі цього необхідно здійснити детальний аналіз отриманих даних.

Упроваджений психологічний тренінг мав велике значення, тому що сприяв конструктивній зміні стратегії потуральної протекції у процес виховання дитини, результативній корекції їхньої неконструктивної особистісної позиції, пов'язаної з вихованням в дитини некритичної вседозволеності та доступності об'єкта бажань і потреб.

Крім того, за результатами дослідження в контрольній групі у процесі застосування традиційної програми психологічної підтримки простежуються незначні зміни в рівні прояву показників, які окреслюють структуру їхнього психотипу, але не досягнули відповідного порога статистичної значущості.

Отже, у результаті порівняння отриманих значень у батьків, яким властивий високий рівень потуральної виховної диспозиції, у процесі реалізації традиційної програми психологічної підтримки, а також в умовах упровадження психологічного тренінгу, можемо стверджувати, що за показники в експериментальній групі характеризують їхню високу успішність.

У підсумку варто зазначити, що порівняно із традиційною програмою психологічної підтримки впровадження психологічного тренінгу для батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, забезпечило успішну корекцію батьківсько-дитячих взаємин.

Упровадження психологічного тренінгу для батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, було реалізовано на основі гіпотез, з урахуванням отриманих результатів дослідження вибірки, яка складалася із чотирьох груп батьків, що мають дітей із проблемами розвитку, а саме: домінантно-агресивної особистісної диспозиції, інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції, психостенічної особистісної диспозиції, потуральної виховної диспозиції. Представлена модель та розроблена нами програма психологічної підтримки батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами; упроваджено психологічний тренінг; детально обґрунтовано отримані результати після впровадження тренінгу, дана оцінка отриманих даних під час дослідження щодо його ефективності.

У процесі дослідження було доведено, що отримані дані стосовно успішності реалізованої нами програми психологічної підтримки, в експериментальній групі на етапі контроль-

ного дослідження частота прояву позитивних змін модальності всіх окреслених показників простежувалася достовірно вищою, ніж у контрольній групі.

Крім того, було визначено, що порівняно із традиційною програмою психологічної підтримки впровадження психологічного тренінгу сприяло успішній корекції батьківсько-дитячих взаємин.

Узагальнюючи отримані результати за першим та другим етапами дослідження в контрольній та експериментальній групах у батьків, для яких характерний низький рівень інтровертовано-педантичної особистісної диспозиції, простежуються позитивні зміни за всіма показниками, які окреслюють структуру їхнього психотипу. Визначено, що у процесі другого етапу дослідження отримані результати за рівнем їхнього вираження є достовірно вищими, ніж на першому етапі діагностики.

Крім того, були проаналізовані закономірності під час порівняння отриманих значень щодо відмінностей між рівнем прояву психотипічних якостей у батьків, яким властивий високий рівень домінувально-агресивної особистісної диспозиції, на основі цього було зроблено висновок, що в експериментальній групі спостерігаються значні зміни за всіма представленими показниками.

Визначено, що у процесі другого етапу дослідження за рівнем вираженості простежуються нижчі дані, ніж за результатами першого етапу діагностики. У респондентів із високим рівнем психастенічної особистісної диспозиції після проходження психологічного тренінгу відмічаються позитивні зміни за всіма показниками, що характеризують структуру їхнього психотипу. Значення, отримані на другому етапі дослідження,

за рівнем вираженості характеризуються достовірно нижчими даними, ніж у процесі проходження першого етапу діагностики. Після проходження психологічного тренінгу в контрольній та експериментальній групах щодо відмінностей між рівнем вираженості психотипічних якостей у батьків, яким властивий високий рівень потуральної виховної диспозиції, виражені позитивні зміни за всіма представленими показниками.

Крім того, було доведено, що порівняно із традиційною програмою психологічної підтримки реалізація психологічного тренінгу забезпечила в батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення батьківсько-дитячих взаємин.

Отже, у науковому дослідженні детально обґрунтовано виражену позитивну динаміку за всіма окресленими показниками, які змістовно описують структуру психотипу батьків, які виховують дітей раннього віку з вадами розвитку, після реалізації психологічного тренінгу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Витакер К., Нейпир О. Семья в кризисе: опыт терапии одной семьи, преобразивший всю ее жизнь. Москва : Когито-Центр, 2005. 344 с.
2. Луценко О. Фрайбурзький особистісний опитувальник FPI – перевірка валідності та локальна стандартизація. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2016. Вип. 61. С. 49–54.
3. Наследов А. SPSS: компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 416 с.
4. Наследов А. Математические методы психологического исследования: анализ и интерпретация данных. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 392 с.